

UDK 821.161.1.09Puškin A. S.
Aleksander Skaza
Ljubljana

A. S. PUŠKIN PO MERI SODOBNE RUSIJE

Članek nakazuje nekatere temeljne vidike odnosa sodobne Rusije do A. S. Puškina, ki tudi v prvem desetletju enaindvajsetega stoletja ohranja v ruski kulturi (z delnimi odstopi) veljavo univerzalnega življenjskega simbola.

The article outlines some basic aspects of the attitude of contemporary Russia toward A. S. Pushkin, who has preserved in the first decade of the 21st century in Russian culture (with some exceptions) the status of the universal symbol of life.

Ključne besede: »ruska ideja«, »vsečlovek«, mesijanizem, evropski humanizem, »tajna svoboda«, neodvisna osebnost, »konec imperijskega obdobja«.

Key words: Russian idea, universal man, messianism, European humanism, secret freedom, independent personality, end of empyreal era.

V mesecu marcu 2009 je delegacija ruske ustanove »Ruski svet« (»Русский мир«), ki skrbi »v imenu ruskega ljudstva« in s podporo kulturi naklonjenih ruskih sponzorjev za poznavanje in uveljavljanje ruske kulture in še posebej pesniške besede in misli A. S. Puškina v svetu, prispela v Slovenijo in 28. marca izročila mestu Ljubljani doprsni pesnikov kip kot darilo »bratski slovanski« republiki Sloveniji za razumevajoč prijateljski odnos do ruske kulture. Akcija »Ruskega sveta« sledi iniciativi skupine uveljavljenih ruskih kulturnikov, ki si prizadeva ob podpori državnih organov Ruske federacije povečati in utrditi ugled ruske kulture in jezika v globalizirajočem se svetu.¹ Tem prizadevanjem naj bi služila tudi spominska obeležja, posvečena ruskemu klasiku, ki jih želi »Ruski svet« postaviti ali obnoviti, če ta že obstajajo, tako na ozemlju Rusije kot drugod v svetu, še posebej v nekaterih državah nekdanjega ruskega in sovjetskega imperija. V letu 2009 je bila deležna posebne pozornosti Ukrajina, v dnevih junijskih praznovanj dvestodesete obletnice pesnikovega rojstva sta v tem letu skulpturo A. S. Puškina dobili tudi Turčija in Bolgarija.

Pesnik Puškin dobiva v skulpturah različne podobe, če te niso serijsko izdelane. Odnos do teh upodobitev se v različnih obdobjih in okoljih spreminja tudi v skladu z dojemanjem in vrednotenjem pesnika in poezije ter njunega pomena in funkcije tako v kulturi kot v širšem družbeno-političnem območju. V podobnih akcijah, kakršna se je dogodila po iniciativi ruskih darovalcev pesnikove skulpture v Ljubljani, je prisotna predvsem podoba Puškina, ki živi v različicah prenovljene »ruske ideje«, t.j. ideje o mentaliteti ruskega človeka, o mestu, vlogi in poslanstvu ruske nacije v večnacionalni Ruski federaciji in v globalnem svetu. Podoba pesnika Puškina, kakršna je bila ponujena Sloveniji »v imenu ruskega ljudstva«, se s samim sklicevanjem darovalcev na »rusko

¹ Gl. o tem brošuro Fonda »Ruski svet«: *Общность культуры, истории, будущего*. Москва [2008].

Ljudstvo« navezuje na tradicijo »počvenišтва« in s to tradicijo povezanim simbolnim pomenom »ruske ideje«.

Počvenišstvo je ideologija, ki jo je vse svoje življenje gradil in nadgrajeval najpomembnejši nosilec te miselnosti – pisatelj F. M. Dostojevski; gradil jo je na tezi, da se morajo izobraženi krogi ruske družbe zblížati in združiti z osnovo osnov ruske nacije, z »grudo« (rus. *počva*), t. j. z ruskim ljudstvom. Ideal razumevajočega odnosa do ljudstva in ustvarjalne povezanosti z duhom ljudske kulture, ki naj bi mu sledil izobraženi sloj ruske družbe, pa je Dostojevski odkril v osebnosti in ustvarjanju A. S. Puškina. Idealno podobo Puškina, ki da »je že našel svoje ideale v domovini«, je dopolnil počvenik Dostojevski v skladu s pojmovanjem »ruske ideje« kot možne »sinteze vseh tistih idej, ki jih razvija Evropa«. Puškin, »veliki narodni pesnik«, naj bi bil kot »vsečlovek« obdarjen s »sposobnostjo polnega razumevanja tujih nacij«, torej s temeljno vrednoto, ki da jo »nosi v svoji duši ruski narod«. ² Ob tej in takšni podobi Puškina se je pri Dostojevskem porajala večpomenska inačica ruskega *mesijanizma*.

V sodobnosti, ko Rusija skuša uveljaviti svoje mesto in vlogo v svetu duhovne in civilizacijske krize, doživlja »ruska ideja« nekakšno preroditev. »Ruska ideja« v tej preroditvi mnogokrat zaživi ob misli na »Puškinov podvig«, ki ga je Dostojevski odkril v pesnikovem ustvarjanju prisotni »ideji občosti sveta in človeštva«. ³ V razmerah, ko porajajoči se socialni in kulturni pluralizem v Rusiji ogrožajo neokapitalizem in še vedno nepremagani ostanki totalitarne mentalitete, si razumevanja Puškina in njegovega »podviga« mnogokrat ne samo nasprotujejo, marveč se izključujejo. Tisti, ki razmišljajo o Rusiji kot ponovno uveljavljeni svetovni velesili v oblikujočem se ekonomskem in političnem policentrizmu tudi z vidika »ruske ideje«, poskušajo preroditi ruski mesijanski nacionalizem, delno prisoten tudi v miselni polifoniji Dostojevskega. S tega zornega kota obravnavajo tudi Puškina. Pesnika-»vsečloveka« navezujejo na misijo ruske nacije kot edinstvene univerzalne in občečloveške nacije in apologijo ruske kulture kot kulture, katere »jedro je pravoslavna religija«; v skladu s takim nazorom naj bi ruskega človeka, tudi če je ateist, pritegovale nacionalne svetinjne in nedvomno tudi pravoslavje. ⁴ Drugi, predvsem demokratično naravnani univerzitetni intelektualci, se sicer ne izneverijo ruski mentaliteti in v skladu z njo s poudarkom govorijo o »veliki ruski kulturi, veliki ruski državi in velikem ruskem narodu«, vendar nacionalistično komponento koncepcije Dostojevskega o univerzalnosti Puškina in Rusov korigirajo z mislijo na humanistične korenine Puškinovega genija, rusko univerzalnost pa stavijo v bližino tiste Evrope, za katero je značilno razumevanje drugačnosti in enkratnosti vsake nacije posebej. ⁵

V tem in takem kontekstu ruske sodobne miselnosti obstaja še vedno času primer-no pojmovanje A. S. Puškina, ki ga je nakazal v usodnih tridesetih letih prejšnjega stoletja v emigraciji ruski humanist Georgij Fedotov, ko je A. S. Puškina označil kot »pesnika imperija in svobode« in ga povezal z evropskim humanizmom. Misel Fedotova o svobodi na ustih umirajočega Puškina z njenim političnim (v pesmi *Spomenik*)

² Gl. Dostojevski, 2007, 167–187.

³ Op. cit., 182–187.

⁴ Gl. o tem: Guliga, 2003.

⁵ Lihačov, 2000, 45–49.

in duhovnim pomenom (v verzih o »prostosti in miru«, namenjenih ženi)⁶ je prisotna tako v življenjepisu pesnika, ki ga je napisal strukturalist Jurij Lotman v davnem 1981. letu,⁷ kot v obravnavi pesnikovega ustvarjanja Olega Proskurina, ki je izšla v času postmodernizma leta 1999.⁸ Racionalistu Lotmanu je bližja podoba Puškina – pesnika »tajne svobode«, o kateri je zapel v letu 1921, letu svoje smrti, pesnik Aleksander Blok⁹ v slutnji, da prihaja čas stalinske tiranije. Jurij Lotman zoperstavi totalitarizmu sovjetskega imperija podobo neodvisne človekove osebnosti, ko pravi: »Zgodovina poteka skozi Dom človeka, skozi njegovo zasebno življenje. Ne tituli, odlikovanja ali cesarska naklonjenost, marveč neodvisna človekova drža (rus. *samostojan'e*) spreminja človeka v zgodovinsko osebnost.«¹⁰ V postsovjetskem obdobju zapisuje Proskurin oznako pesnika, ki naj bi nakazala nov, »puškinski« odnos ruske literature do imperija. Puškin naj bi v odi *Spomenik* postavil nasproti v stoletjih prisotni doktrini o državniški oblasti, ki da sledi simbolu Zmagujočega Kristusa, posvečeno pesniško ustvarjanje, ki da sledi idealu Trpečega Kristusa, in tako spremenil odo v »antiodo«. Ta novi žanr, ki da združuje usodo poezije z usodo imperija, naj bi ideji oblasti odvzel sakralni sijaj in ga dodelil pesniku, tako utemeljil svobodo in suverenost poezije in napovedoval konec imperijskega obdobja ruske literature.¹¹ – Koliko je v tej in takšnih mislih upanja in »puškinske« napovedi postopnega konca imperijskih odnosov v ruski družbi nasploh, je seveda posebno vprašanje. Politik Evgenij Primakov, ki se ukvarja z vprašanjem mesta in vloge Rusije v sodobnem svetu, se z dihonomijo pesnika in imperija ter problemi kulture ne ukvarja, izpostavljen je imperij, politik je pozoren na spopade civilizacij in krizo dialoga med njimi in ob pomenljivem vprašanju »Svet brez Rusije?« že na začetku knjige poudarja (leta 2009), da so politična kratkovidnost, podcenjevanje in pačenje vloge Rusije v »zahodnem svetu« nasledek preteklosti. Rusija tudi v 21. stoletju nastajajočega gospodarskega in političnega policentrizma kljub notranjim težavam in napačnim rešitvam zavzema po sodbi Primakova »visok položaj v svetovni ekonomiki in mednarodnih odnosih.«¹²

Sodobna Rusija v vrtincu razmišljanj o svobodi in imperiju, kulturi in civilizaciji razumeva A. S. Puškina na načine, ki ustrezajo raznovrstnemu ohranjanju A. S. Puškina in njegove poezije kot univerzalnega življenjskega simbola. Bralec, ki se zadovolji z lepoto poezije same, sprejema Puškina kot prijaznega spremljevalca na sprehodih skozi življenje in ne kot idola, ki naj bi ga učil, kako je treba živeti – kot bi to dejal disident Andrej Sinjavski.¹³ Za »rusko idejo« zavzet bralec bo morda s takim odnosom do Puškina polemiziral in kot neopočevnik Aleksander Solženicin klical v dnevih križe na pomoč »nedvomno duhovno avtoriteto« Puškina s pesniško besedo Aleksandra Bloka: »Podaj nam roko v hudi uri, pomagaj v tihem boju nam!«¹⁴ – Na prireditvah,

⁶ Fedotov, 1990, 357–375.

⁷ Lotman, 1995.

⁸ Proskurin, 1999.

⁹ Blok, 1960, 377.

¹⁰ Lotman, 1995, 138.

¹¹ Proskurin, 1999, 300.

¹² Primakov, 2009.

¹³ Terc/Sinjavski, 1992.

¹⁴ Prim. npr.: Solženicin, 1990.

posvečenih Puškinu, bi povsod tam, kjer je v ospredju poezija, srečali pesniško besedo o končnem in neponovljivem človekovem življenju, ki nosi v sebi veselje občutij, misli in čustev; v izjavah in akcijah ljudi iz oficialnih krogov in ustanov pa so, kot se spodobi, prisotna nekoliko drugačna sporočila.

Iz poročil ruskih medijev smo lahko na primer izvedeli, da so Rusi v slavnostnih dnevih v Ukrajini obnovili v Lvovu na fasadi Ruskega kulturnega centra doprsni Puškinov kip, ki so ga razbili nacionalistični vandali, v Krimski republiški biblioteki v Sinferopolju so odprli Ruski literarni umetniški center Aleksandra Puškina. V Ukrajini je v letu 2009, letu dvestoletnice rojstva N. V. Gogolja, potekal tretji Mednarodni festival »Velika ruska beseda«, posvečen tudi tristoletnici boja pri Poltavi (zmagi Petra I. nad švedsko armado Karla XII. leta 1709); temu festivalu je poseben pozdrav namenil predsednik Ruske federacije Dmitrij Medvedev z mislijo, da je ta prireditel »spodbudna za ruski jezik v Ukrajini«. – Zgodovina bo pokazala, koliko je v teh prireditvah velikoruske nostalgije, ki jo je doživljal tudi Solženicin, ko je v svojem nagovoru *Kako naj uredimo Rusijo?* leta 1990 opozarjal Ukrajince in Beloruse, da je beseda *ruskij/Rus* stoletja označevala Maloruse (t.j. Ukrajince), Velikoruse in Beloruse, da vsi izhajajo iz »dragocenega Kijeva« (Kijevske Rusije) in da so se pod vlado Litve in Poljske tako Malorusi kot Belorusi imeli za Ruse in po »vrnitvi teh ozemelj v Rusijo [...] sprejeli to kot *Zedinjenje*«. ¹⁵ Čas bo morda razkril tudi, koliko je v teh akcijah prizadevanja za ohranitev kulturne dediščine in kulturnega sodelovanja Vzhodnih Slovanov in spoštovanja načela Johanna Gottfrieda von Herdera o enkratnosti in enakovrednosti vseh nacij, ki mu je sledil s svetlo mislijo o »*vsečloveku*« Puškinu tudi F. M. Dostojevski in so jo ob Puškinu in tudi brez njega ponovili in potrdili mnogi Rusi, ugledni in manj ugledni – tudi v prvem desetletju 21. stoletja. ¹⁶

LITERATURA

- БЛОК, 1960: Александр Блок, Пушкинскому Дому. – Александр Блок, *Собрание сочинений в восьми томах*. Том третий. Москва: «Художественная литература».
- DOSTOJEVSKI, 2007: F. M. Dostojevski, Puškin. – F. M. Dostojevski, *Dnevnik pisatelja I*. Ljubljana: Študentska založba. (Knjižna zbornica Beletrina).
- ФЕДОТОВ, 1990: Георгий Федотов, Певец империи и свободы. – Сб. *Пушкин в русской философской критике*. Москва: «Книга».
- GULIGA, 2003: Арсений Гулыга, *Русская идея и ее творцы*. Москва: Эксмо. «Алгоритм».
- GASPAROV, 2008: М. Л. Гаспаров, *Записи и выписки*. Москва: «Новое литературное обозрение».
- LIHAČOV, 2000: Д. С. Лихачев, Три основы европейской культуры и русский исторический опыт. – Д. С. Лихачев, *Русская культура*. Москва: »Искусство«.
- ЛОТМАН, 1995: Ю. М. Лотман, *Александр Сергеевич Пушкин. Биография писателя*. – Ю. М. Лотман, *Пушкин*. Санкт-Петербург: «Искусство-СПБ».

¹⁵ Solženicin, 1990, 7–8.

¹⁶ »Glasnost«, ena temeljnih pridobitev nakazujočega se sociokulturnega pluralizma zadnjih desetletij ruske zgodovine, je utrdila v Rusiji tudi svobodomiselnost misel v razpravljanih o mednacionalnih problemih tako Rusije kot globalizirajočega se sveta. To nam dokazujejo npr. mnogi zapisi v svobodomiselnih naravnanih revijah, kot so *Вестник Европы XXI века*, *Вопросы литературы*, *Звезда*, *Знамя*, *Нева*, *Новое литературное обозрение*, *Новый мир*, *Октябрь* in nekatere druge.

- PRIMAKOV, 2009: Евгений Примаков, *Мир без России?* Москва: «Российская газета».
- PROSKURIN, 1999: Олег Проскурин, *Поэзия Пушкина, или подвижный палимпсест*. Москва: «Новое литературное обозрение».
- SOLŽENICIN, 1990: А. И. Солженицын, *Как нам обустроить Россию?* Посильные соображения. Специальное приложение к «Русской мысли» № 3846.
- TERC/SINJAVSKI, 1992: *Прогулки с Пушкиным*. – Абрам Терц /Андрей Синявский/, *Собрание сочинений в двух томах*. Москва: СП «Старт».

SUMMARY

Presently, when Russia is striving to establish its position and role in the world of spiritual and civilizational crisis, A. S. Pushkin has preserved the status of the universal symbol of life. In the situation when the emerging social and cultural pluralism in Russia is threatened by neo-capitalism and still not overcome remnants of totalitarian mentality, the interpretations of Pushkin often not only contradict, but also exclude each other. Those who think about Russia as a resurrected world superpower also from the point of view of “the Russian idea,” attempt to restore Russian messianic nationalism that goes back to the conservative component of F. M. Dostoevsky’s intellectual polyphony. These people connect Pushkin “the universal man” to the mission of the Russian nation as a universal nation and discover its uniqueness in Orthodoxy, which is in their opinion a national treasure and the “core of Russian culture.” Other, mainly democratically oriented intellectuals, correct the nationalist component of Dostoevsky’s conception about the exceptional universal nature of Russians and Pushkin, with the thought of humanistic roots of Pushkin’s genius, and place the Russian universality in the vicinity of Europe that is characterized by understanding that each nation is different and unique. The humanistic understanding of Pushkin discovers in his poetry – which combines the fate of poetry with the fate of the empire—the establishment of freedom and independence of poetry, but also a harbinger of the end of the imperial era of Russian poetry. A Russian reader who is satisfied with the beauty of poetry itself accepts Pushkin as a kind companion on strolls through life, rather than an idol who must teach him/her how to live. Statements and actions of official circles and institutions often contain messages in which one can often detect nostalgia for great Russia. The nostalgists, faced with historically justified reminders about the indivisible cultural heritage of Eastern Slavs, often forget about Pushkin the “universal man,” represented in the luminous thought of F. M. Dostoevsky in the image of a poet who universally reacted to the world with deep understanding of the spirit, longing, and mission of a foreign, “let us say, a neighboring nation.”